

Белан, Г.В. Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] / Ганна Валеріївна Белан // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ПП Балюк І. Б., 2011. – Вип. 10. – С. 48-51.

УДК 37.018.2

Г.В. Белан

- кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології (ХДУ)

Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на основні аспекти формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів, актуальність яких зумовлена сучасними соціальними трансформаціями. Розглянуто ідеї педагога-гуманіста щодо основних напрямів організації виховного впливу педагогів у молодшій ланці освіти, особливості побудови змісту освіти, а також розгляд виховного потенціалу казок В.Сухомлинського при вирішенні означеної проблеми.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, дитина, навчально-виховний процес, початкова освіта, виховний вплив.

Розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації, звернення до європейських політичних і культурних традицій внаслідок процесу євроінтеграції, зумовили суттєві зміни у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання набутого педагогічного досвіду з інноваціями.

Чільне місце в історії світової та національної педагогічної думки посідає видатний педагог, гуманіст і мислитель – Василь Олександрович Сухомлинський, наукова спадщина якого залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної науки про освіту і виховання підростаючого покоління.

Різноманітним проблемам педагогічної системи В.О.Сухомлинського присвячені праці багатьох сучасних вчених – М. Антонця, І. Бега, В.Бондаря, Л. Бондар, М. Вашуленка, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Сметанського, О.Сухомлинської та багатьох інших.

Сьогодні, коли перед педагогічною наукою і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, у науково-практичному доробку В.О.Сухомлинського можна знайти поради і шляхи для їх успішного розв'язання, оскільки творча спадщина педагога відзначається, передусім, педоцентричністю і яскраво вираженим новаторським характером.

Педагогічна система видатного вченого охоплює майже усі сторони такого складного і багатогранного поняття як навчально-виховний процес у закладі освіти, його організацію з максимальним урахуванням інтересів дитини і

пов'язані із цим проблеми формування системи ціннісних орієнтацій учнів, які, безумовно, є актуальними і для сучасних освітян.

Розробляючи конкретні питання розумового, морального, естетичного, фізичного, трудового виховання, досліджуючи питання теорії навчання, виховання дітей, самовиховання і самоосвіти, професійної майстерності вчителя тощо, В.О.Сухомлинський ставив у центрі своєї уваги постать дитини, цінність її особистості, адже саме від неї, від сформованості аксіологічної шкали її світоглядних позицій залежатиме майбутнє усього людства.

Відтак, *метою* цієї статті є проаналізувати теоретичні та практичні аспекти проблеми формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у педагогічній спадщини В.О.Сухомлинського, а також показати значення поглядів видатного педагога для сучасної освітньо – виховної практики.

Актуальність обраної проблеми зумовлено необхідністю формування сучасної системи ціннісних орієнтацій, яка є досить нечіткою внаслідок бурхливих суспільних трансформацій. Згідно соціологічних досліджень на нинішньому етапі розвитку українського суспільства відбувається процес оновлення традиційних цінностей й установлення нових, що відображають зростання свободи людини. На перший план виступають особистісні цінності, тісно пов'язані з універсальними. Ці інноваційні процеси протікають суперечливо та швидко, відбувається пошук нових ціннісних пріоритетів. У такій ситуації розвиток особистості відбувається у наступних напрямках: з одного боку людина усвідомлює неповторність власної індивідуальності, її значимість, шукає форми самовираження та самоствердження; з іншого боку, спостерігається деградація особистісних структур, яка проявляється в передусім у девіантній поведінці, криміналізації свідомості, збільшенні кількості психічних відхилень тощо [6, с.21].

Результати аналізу ціннісних орієнтацій молоді дозволяють соціологам стверджувати, що відірваність від національної культури, духовності, моралі призвели до прагнення молоді вживати лише привабливі вироби масової культури. На перших позиціях аксіологічної шкали сучасного підлітка, юнака перебувають меркантильні інтереси, надмірна турбота про зовнішній вигляд, агресивність, схильність до вживання наркотиків тощо. Емпіричний матеріал показує певну індиферентність більшої частини молодого покоління до цінності активної перетворюючої діяльності та її схильність до діяльності споживацької з переважною орієнтацією на цінність матеріальної забезпеченості. Виявляється тенденція домінування егоцентричних та прагматичних орієнтацій, здобуття авторитету, позицій лідерства, прагнення до успіху, який сьогодні трактується як досягнення, передусім, матеріального достатку за допомогою кар'єри, отримання високого соціального статусу. Відтак, в ієрархії цінностей підростаючого покоління сьогодні соціологами констатується як зниження статусу духовності, яка акумулює вищі людські цінності, так і нестабільність ціннісних орієнтацій молоді.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури засвідчує, що освітяни глибоко усвідомлюють усі наслідки негативної трансформації аксіологічної шкали сучасної молоді, серед яких прогнозується девальвація системи

національних цінностей, загальне зниження рівня духовності українського суспільства тощо.

З метою попередження динаміки цих руйнівних для націосоціуму процесів у галузі педагогічної теорії та практики йде постійний пошук ефективних шляхів удосконалення роботи закладів освіти, одним із провідних напрямів діяльності яких є формування системи ціннісних орієнтирів підростаючого покоління. Зрозуміло, що для вирішення цієї проблеми надзвичайно важливим є ґрунтовне, науково-об'єктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, глибоке розуміння загальних ідей, принципів, розроблених видатними ученими минулого з метою їх переосмислення та творчого застосування. Таке звернення до надбань корифеїв педагогіки попередніх епох є характерною ознакою сьогоднішнього розвитку науки, а також обов'язковою умовою вдосконалення і підвищення рівня якості системи освіти України.

Проблема формування високої духовності, моральності дитини, і, як наслідок, формування ціннісних орієнтацій учнів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського посідає одне з визначних місць і не втрачає своєї актуальності і на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. У контексті означеного питання констатуємо, що розвиток дітей дошкільного і початкового шкільного віку був предметом особливого педагогічного зацікавлення ученого, що було відображено у таких його працях як «Моя педагогічна система», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина» та інших.

Педагог був переконаний, що саме у перші роки навчання відбувається становлення світоглядних позицій, ціннісних орієнтирів людини, адже на цей період припадає найбільш інтенсивний розвиток людської особистості. Дитина цієї вікової категорії не тільки накопичує знання, виробляє необхідні уміння та навички для успішної подальшої навчальної діяльності, передусім формується її духовність, внутрішній світ. Молодший шкільний вік є визначальним у формуванні моральності, світоглядних переконань дитини, цей період становлення особистості детермінується психологами як сенситивний до будь-якого виховного впливу. Саме тому для педагогів і батьків так важливо у ці роки бурхливого морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку дитини не припуститися помилок, які у подальшому будуть мати непередбачувані наслідки.

Розглядаючи основні ідеї та погляди В.О.Сухомлинського на виховання всебічно розвиненої особистості зі стійкими ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, слід зазначити, що молодший шкільний вік визначено педагогом як один із найважливіших періодів людського життя для формування базового уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, щирість і лицемірство, прекрасне й потворне тощо. Яскрава уява, розвиненість емоційної пам'яті, відсутність власного життєвого досвіду, полярність уявлень про людські вчинки зумовлюють таку специфіку організації виховного впливу на дитину молодшого шкільного віку, яка має змусити педагога виважено враховувати усі фактори середовища, що оточують дитину. Надзвичайно важливо у формуванні духовності молодшого школяра, стверджував педагог, викликати у малюка емоційне ставлення до певної події

чи вчинку: активне захоплення чи засудження. Оперуючи поняттями «правильно»-«неправильно», «добре»-«погано», спираючись на багату дитячу фантазію та уяву, емоційність, вчитель допомагає школяреві виявити власну активність та сформуванню своє ставлення до обговорюваної події.

Будучи педагогом-практиком, В.О.Сухомлинський глибоко розумів природу дитячої психіки, реагував на найменший прояв емоцій, внутрішніх переживань дитини, був справжнім психологом дитячої душі. Сферою виховного впливу педагога-гуманіста був світ почуттів і уявлень молодшого школяра, а головним завданням для вченого були «тонкі дотики» до духовного світу дитини з метою навчити її робити власний життєвий вибір. « Я розумію майстерність виховання так, що кожне доторкання вихователя до свого вихованця є в кінцевому підсумку спонуканням до праці душі. Чим тонше й ніжніше воно, це спонукання, тим більше сил, що виходять з глибин душі, тим більшою мірою стає маленька людини вихователем самої себе», - підкреслював В.Сухомлинський. стверджуючи думку про чутливість духовного світу вихованця та важливість вдумливості наставника у доборі засобів виховного впливу [4, с.124].

Надзвичайно ефективними засобами такого впливу, на думку педагога, є зміст освіти у початковій школі, адже вивчення рідної мови, природи, залучення до найвищих досягнень духовної і матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, народних ремесел стає не лише джерелом знань, а й незамінним засобом формування високої духовності учня.

Однією із найдієвіших форм здійснення недидактичного виховного впливу на внутрішній світ учнів початкових класів стало використання у навчально-виховному процесі Павлиської середньої школи казок, як народних, так і авторських.

Виховний потенціал цього літературного жанру не можна переоцінити, адже діти із великим задоволенням поринають у світ чарівних пригод у нереальному світі, який змінюється відповідно їх уявленням і бажанням. Трансформуючи казковий світ, маніпулюючи уявними персонажами, діти не лише здобувають знання про оточуючий світ, про стосунки людей, а й моделюють вирішення життєвих проблем, відпрацьовують різні лінії поведінки, формують власне судження про події та вчинки казкових героїв, вчать вірити у перемогу справедливості, силу добра, любові, краси.

Надзвичайних успіхів у цій сфері було досягнуто у Павлиші. «Казки школи під голубим небом» В.Сухомлинського, за глибоким переконанням дослідників, стали справжньою школою виховання почуттів і духовності учнів. Педагогічна доцільність використання народних і авторських казок у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти полягає у тому, що у них доступною для дітей мовою викладено високі істини про загальнолюдські цінності [2, с.30]. Дієвість впливу казок на учнів ґрунтується на чудесній властивості перетворювати звичайний світ на незвичайний, в якому розмовляють рослини і тварини, відкриваються таємниці Всесвіту, добро завжди перемагає, і будь-який перебіг подій має щасливий кінець.

« Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок пізнання облагороджував серце й гартував волю» [5 , с.32].

Особливо важливо виділити авторські казки В.Сухомлинського, які увібрали у себе як концентрат багаторічної життєвої мудрості народної казки, так і значний педагогічний потенціал досвідченого вченого, вчителя-практика. Дослідники жанру казки називають твори педагога справжнім явищем літературного слова через унікальний баланс між їх доступністю для дитячого сприймання та глибиною порушених у сюжетній канві цих творів філософських екзистенційних проблем. Зміст, сюжет, персонажів творів В.Сухомлинського «Пурпурова квітка», «Хризантема й цибулина», «Зрубали вербу», «Краса, Натхнення, Радість і таємниця», «Колиска», «Найщасливіша людина на землі» та багатьох інших несуть у собі глибокий духовний зміст, важливий життєвий досвід, формують морально-етичні переконання, ціннісні орієнтації дитини, що не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Твори В. Сухомлинського знайшли достойне місце на сторінках читанок для сучасних молодших школярів, адже вони сприяють гармонійному розвитку особистості дітей, поглиблюють їх знання про навколишній світ, стосунки між людьми, формують систему ціннісних орієнтацій особистості.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ми розглянули у не повному обсязі лише один із аспектів багатогранної наукової спадщини Василя Олександровича Сухомлинського в центрі якої є ДИТИНА, становлення і розвиток її особистості, а саме – проблему формування системи ціннісних орієнтацій у молодших школярів, яка, поза сумнівом, є гостро актуальними і для сучасних педагогічних працівників. Проте навіть невелике за обсягом дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність і важливість використання здобутків величезного науково-практичного доробку визначного педагога, який залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6-ти т. - Т.2. – М., 1982; Т.3. – М.,1983; - Т.6. – М., 1985.
2. Лещенко М. Шкільне життя, казковий світі особистість учня / Марія Лещенко// Шлях освіти. – 2002. - №2. – С.28-32.
3. Сухомлинский В.А. Без сказки нельзя представить детство (текст беседы с марийскими педагогами) / Василий Александрович Сухомлинский// Комс. Правда. – 1976. – 3 окт.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : У 5 т .- Т.1.Методика виховання колективу / Василь Олександрович Сухомлинський. - К.: Рад.шк., 1976. – 670 с.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : У 5 т .- Т.3.Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський. - К.: Рад.шк., 1977. – 670 с.

6. Человек. Культура. Синергия: Учебное пособие по курсу философии для студентов и аспирантов / Под ред. проф. Ю.А. Харина. – Мн.: БГУИР, 2000. – 83 с.

Белан А.В.

Формирование системы ценностных ориентаций младших школьников в наследии В. А.Сухомлинского

В статье рассматриваются взгляды В. А. Сухомлинского на основные аспекты формирования системы ценностных ориентаций младших школьников, актуальность которых обусловлена современными социальными трансформациями. Рассмотрены идеи педагога-гуманиста по поводу организации воспитательного влияния педагога в начальной школе, особенности построения содержания образования, а также рассмотрение воспитательного потенциала сказок В. Сухомлинского при решении этой проблемы.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ребенок, учебно-воспитательный процесс, начальное образование, воспитательное воздействие.

Belan H.

The primary schoolchildren's formation of values in V. Sukhomlinski's pedagogical heritage.

The article deals with the views of V. Sukhomlinsky on the main aspects of the formation of values of younger schoolchildren. The idea of the great educator for the organization of educational influence of the teacher in elementary school, especially the construction of educational content are under analysis, as well as consideration of the educational potential of tales B. Sukhomlinsky in solving this problem.

Keywords: values, a child, the educational process, primary education, educational impact.